

Sociology and Social Work of the Priazovsky State Technical University, within the framework of the participation in the Polish-Ukrainian project "Innovation University and Leadership" and aims at the development and strengthening of social competences in student youth, taking into account Polish experience, strengthening the importance of tolerance, diversity and inclusive education in secondary schools in the city of Mariupol, Donetsk region.

This project involves the formation of the necessary knowledge about volunteer activity in the pupils' youth (legislative aspects, psychological aspects, positive volunteering history, etc.) and skills (participation in volunteering through the online platform "100 hours of volunteering"), formation of their social competencies (patriotism, civic stance, effective communication, empathy, conflict prevention and conflict, tolerance, conscious choice, social responsibility etc.), which is necessary in modern conditions.

Key words: *competence, social competence, pupils' youth, professional self-determination, volunteering.*

УДК 316.658 «1820/2018»

Б. В. Слющинський

ФОРМУВАННЯ ТА ЗМІНИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ФЕНОМЕНУ: ВІД Г. ГЕГЛЯ ДО СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуті проблеми утворення громад, а також можливості створення громадської думки. Автор дає визначення поняттю «громада» та «громадська думка», опираючись на погляди науковців різних епох, починаючи від Г. Гегеля і до сучасності. В сучасному суспільстві прийнято часто опиратися на «громадську думку», а чи насправді існує ця думка, на яку так часто посилаються місцеві та інші керівники, а ще керівники партій, профспілкових організацій, депутатських груп та ін. Проблема громадської думки – це не проблеми сьогодення. Вона існує дуже і дуже давно. Цю проблему досліджували науковці різних країн Європи і США. Актуальною вона залишається і сьогодні.

Аналізуючи стан громадської думки в сучасній Україні, автор доходить висновку, що громадська думка зароджується і існує лише тоді, коли створилися громади. Сьогодні саме ми можемо спостерігати перші кроки зроблені в напрямку до громад, до надання їм можливості вільно вирішувати свої проблеми, створювати напрямки розвитку їхнього об'єднання, в результаті чого члени громадських об'єднань бачать результати їхньої діяльності.

Ключові слова: *громада, громадська думка, електоральні виміри, спільна думка громади, еволюція, урбанізація.*

Проблема громадської думки сягає давнини. Суспільство завжди спілкується, висловлюючи ту чи іншу думку, погляди на якісь речі, події. Ці висловлювання залежать від дуже багатьох чинників. Насамперед розуміння того, чи може вона вільно спілкуватись, по-друге, якщо може, то кому можна довірятись, по-третє, чи не буде вона покарана за свої висловлювання, по-четверте, чи не попаде вона в «ізоляцію» через свої висловлювання. Але ще є одна проблема, якщо це думка громадська, то чи існує у нас громада? Які чинники впливають на появу громади, а отже, на формування та зміни громадської думки.

Актуальність даної статті викликана тим, що у колі науковців існують дві, полярно-протилежні думки: перша – громадська думка існує; друга – громадської думки не може бути. Дійсно це проблема, яка завжди існувала і продовжує існувати у суспільстві. Людина за час свого розвитку та існування отримує дуже багато різних поглядів: найперші – від батьків і родичів; пізніші – від вихователів, вчителів, а потім – від оточуючого середовища. Крім цього все сприймається людиною з порівнянням. Ми завжди порівнюємо себе з іншими і намагаємось пояснити собі, чому щось відбувається так, а не інакше. Так що тут виникає дуже багато запитань. Спробуємо розібратись.

Метою даної статті є саме екскурс в історію виникнення і формування громадської думки від минулого, а саме від Г. Гегеля до сьогодення. Для реалізації цієї мети нам потрібно вирішити наступні завдання:

– дати визначення поняттю «громада» та пояснити чинники, які впливають на її появу;

– дати визначення поняттю «громадська думка» і пояснити, за яких умов можна вважати, що вона існує і реалізується;

– проаналізувати погляди різних вчених на формування, існування громадської думки та її постійні зміни;

– проаналізувати стан громадської думки в сучасній Україні.

Уперше термін «громадська думка» у своєму очевидному і буквальному значенні використано в політичному мисленні XVIII ст. Свого точнішого значення (без утрати загального) він став набувати в 1930-х роках із появою наукових опитувань громадської думки. До загальних заяв про громадську думку, яка часто виявляється думкою двох таксистів і десятка перехожих, що йдуть один за одним, слід ставитись обережно» [1, с. 143].

Якщо заглянути в «Короткий енциклопедичний словник», то побачимо, що *громадська думка* визначається як: «1. Спільна думка громади – основного територіально-адміністративного органу самоуправління в Україні, що в різних формах існував з часів Київської Русі до утворення УРСР. Суб'єктами громадської думки були здебільшого збори (сходи) повнолітніх чоловіків, голів родин, виборного сільського (чи козацького) начальства... 2. Цим терміном в силу історичної традиції в Україні називали також особливий стан масової свідомості – почуття, настрої, судження, ідеї, погляди та ін. вияви соціальних ставлень суб'єктів різних соціальних спільностей... 3. Громадська думка є особливою соціокультурною складовою духовного життя людей, що відображає велике розмаїття і водночас цілісність суспільної свідомості, її спрямованість на буденність через оціночне ставлення людей до дійсності...» [2, с. 106–107].

Таким чином, можна стверджувати, що громадська думка це думка громади. Ми бачимо, що зараз в Україні відновлюються громади, адже більше влади передалося на місця, що саме і вплинуло на появу громад. Що ж таке громада?

Громада (лат. *Politia* політія – община) – форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, місцева організація та частина суспільства; характерна майже для всіх народів. Іноді – гурт дружніх людей (Вікіпедія). Короткий Оксфордський політичний словник вказує на те, «...що громаду і суспільство (*Gemein shaft*, *Gesell shaft*) запропонував німецький соціолог Фердинанд Теніс у 1887 р. Ці терміни позначають не тільки ідеалізовані спільноти, а й, коли брати ширше, форми соціальної організації та соціальних відносин. Рух від *Gemein shaft* до *Gesell shaft* означає ідеалізований перехід від невеликих компактних сільськогосподарських громад, де переважають родинні зв'язки і традиційні вартості, до поєднаного вільними зв'язками знеособленого індустріального суспільства, заснованого на раціональному

задоволенні егоїстичних інтересів та контракті, таке суспільство характеризує гетерогенність і розмаїття світоглядів» [1, с. 142].

До дослідження громадської думки зверталось дуже багато вчених у різних країнах світу. Але ми спробуємо проаналізувати поняття «громадська думка» від Г. Гегеля і до сьогодення.

Відомий німецький філософ Г. В. Ф. Гегель у праці «Філософія права» стверджує: «Формальна об'єктивна свобода, яка полягає у тому, що одиничні особи як такі мають і подають свої поради, які торкаються загальних справ, проявляються у тій сумісності, яка називається *громадською думкою*. У ній в собі та для себе загальне, субстанціональне та істинне пов'язане зі своєю протилежністю, що складається зі своєї власної і особливої думки багатьох; це існування є тим самим наявним протиріччям самому собі, пізнання як явище, сутність настільки ж безпосередня як несуттєвість.» [3, с. 352]. Отже, на думку Г. Гегеля, «... *громадська думка* заслуговує в однаковій мірі як *поваги*, так і *презирства*, презирства – із-за його конкретного усвідомлення і зовнішнього вираження, поваги – із-за його суттєвої основи, яка будучи більш чи менш замутною, лише світиться у цьому конкретному... Можна бути впевненим, що у подальшому громадська думка змириться з досягнутим і перетворить його в один із своїх забобонів» [3, с. 354].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що *громадська думка* народжується не сама по собі, а є відповідні чинники впливу на її появу, розповсюдження та існування. Але для появи громадської думки повинна існувати, як уже зазначалось, громада, тобто об'єднання людей спільним місцем проживання, (територією), спільними інтересами, які організовані для сумісної діяльності, спілкування та проживання при створенні суспільних благ, котрі б задовольняли їх буття. *Громада* виникла ще за часів первіснообщинного ладу. Її ознаками були спільна власність на засоби виробництва та звичаєві форми самоврядування. Але суспільство не стоїть на місці. Так само і громади. Відбуваються постійні зміни і вони торкаються абсолютно всіх членів громади. Поступово виникає майнова нерівність, виникають різні форми общин: родова (матріархат), сімейна (патріархат), сільська (поземельна). З часом члени такої спільноти стали володіти великими земельними наділами і змушені були наймати працівників для її оброблення. З цього моменту і появляється держава (лат. *civitas* – «держати») – об'єднуючий фактор декількох політій (общин).

Протягом VI–IX ст. на українських землях виділяються три стадіальні види громад: великосімейна, територіально-великосімейна і територіальна громада. *Великосімейна громада* складалась із великих патріархальних сімей, які оселялися на незначній відстані одна від одної і зберігали родинну єдність. *Територіально-великосімейна громада* об'єднувала різнотипні сім'ї – переважно патріархальні, а також невеликі нерозділені та моногамні, які були розосереджені по території громади на значній відстані і стосунки між якими визначались не лише родинними зв'язками, а й необхідністю проживання на спільній території (сусідські, територіальні зв'язки). *Територіальна громада* складалася здебільшого з невеликих нерозділених і моногамних та частково з великих патріархальних сімей, які всі разом проживали на одній території і підтримували сусідські стосунки.

За раннього середньовіччя основною формою незалежної громади виступала давньоруська сільська община. Паралельно, починаючи від X–XI ст., існували залежні від замків громади князівських сіл та посадські громади давньоруських міст. У XIV–XVI ст. важливою формою громад в Україні були громади-волості, які склалися як з окремих великих дворич, у кожному з яких мешкала широка нерозділена сім'я, так і з їхніх об'єднань – селищ і сіл-громад, що сформувались у старих поселеннях волості.

Волосна форма громад синхронно була поширена в Росії (в центральних регіонах – до середини XVI ст.; на півночі та північному сході – до середини XVII ст.) та Білорусі (до кінця XVI ст.). Для даного типу територіальної громади була характерна значна управлінська, судова й фіскальна автономія у поєднанні з регулюванням землекористування та режиму сільськогосподарського виробництва.

Протягом XVI ст. під час трансформації громади-волості основною формою територіальної громади стає окреме багато двірне село (дольового і по дворичного типів), яке складалося переважно з односімейних домогосподарств (димів, домів, подумів). У складі громади окремого села продовжували частково зберігатися великосімейні дворища, які в межах окремих кутків чи вулиць відтворювали у мікро масштабі сільську громаду (власне самоуправління, звичаї, культ предків тощо). Суть еволюції дворичного ладу в Україні полягала в перетворенні дворич (та їхніх груп) – складових частин волосної форми громади – у дольові та подвірні громади багатодвірних сіл. Перехідною формою від напіврозділеного дворища громади-волості до громади багатодвірного села були відомі з XV ст. сябринні громади (переважно дольового типу; У XVII–XVIII ст. сябринні громади були поширені в Лівобережній Україні Слобідській Україні й створювалися переважно вже штучним шляхом із сусідніх дворогосподарств для освоєння цілини. Іншими формами територіальної громади в даному регіоні також були селянські громади та козацькі товариства (багатодвірних сіл), а в південних і центральних районах Лівобережжя зустрічалися й волосні громади.

Протягом XVII–XVIII ст. еволюція української територіальної громади відбувалася шляхом її перетворення на додаток до помісної системи. З розвитком капіталістичних відносин громади та громадські землеволодіння поступово розпадалися й остаточно були підірвані столипінською аграрною реформою.

З часом, з початком індустріалізації почалося масове переселення населення в міста, відбулася так звана урбанізація. Населення міст більш «розпорошене», його представники займають різні статуси і відповідно до них виконують різні соціальні ролі. Тут кудись зникає «об'єднуючий» процес. Люди навіть не знаються в одному під'їзді великого багатоповерхового будинку. То чи існує сьогодні громадська думка?.. Хоча, в газетах, по радіо та у телебаченні досить часто ми стикаємося з поняттям «громадська думка»: «громадська думка висловлює гарячу підтримку...», вона «не погоджується...», «дає згоду...», провели «громадське слухання...» тощо. До суспільної думки звертаються політичні діячі, мери міст, від її імені говорять, її наслідують... Але соціологи не всі розділяють думку про те, що існує громадська думка. Адже для будь-якого гуртування людей потрібен лідер, а ще необхідні його «підтримувачі», тобто ті, хто поділяє думку «лідера», чи вбачає в його думці для себе певну вигоду. Це створює відповідні неузгодження в групі, колективі.

Поняття «громадська думка» безпосередньо стосується понять «конституційна держава», «суверенітет», «міжнародне право», «звичаєве право» тощо, тобто юридично важливих понять, а не лише фіксує зв'язок діяльності суддів чи адвокатів з навколишнім середовищем. За влучним висловленням американського поета Дж. Р. Лоуелла «громадська думка нагадує атмосферний тиск: невидимий неозброєним оком, але досить чутливий. Вона представляє собою деякий органічний сплав соціальних, ідеологічних, психологічних та інших елементів. Досвід дослідження громадської думки показує, що тут менш за все можна розраховувати на досягнення деяких формальних визначень. Мова повинна йти про інше: про фіксування всіх істотних елементів, що складають структуру громадської думки, і виявленні зв'язків між ними. Тільки шляхом такого аналізу дослідник може якщо не «побачити»

громадську думку, то у всякому випадку все ж «описати» і «визначити» її і на цій основі зробити можливим її «вимірювання» [4, с. 17–21].

«Вимірювати» громадську думку почали давно. Її продовжують «вимірювати» і сьогодні, особливо це помітно напередодні виборів, коли проводяться так звані «електоральні» опитування. Такі електоральні опитування, чи можна сказати «вимірювання» громадської думки з'явились порівняно недавно, навіть в країнах, які мають кількасот річну історію парламентських і президентських виборів. Не випадково і те, що такі «електоральні вимірювання» і дослідження вперше почали проводити саме в США, де, з одного боку, вже більше двох століть обирають на всенародних виборах не тільки депутатів та мерів, але й Голову держави та виконавчої влади, а з іншого, в США давно сформувались інститути громадянського суспільства – партії, громадські організації, потужні ЗМК тощо. В Україні, як показує сьогоднішня ситуація, такі явища тільки починають народжуватися. Чи є у нас партії? Як відомо, партії створюються «знизу», у нас партії створюються «зверху». Лише одна партія створювалась класично «знизу» – це «народний рух». Якщо партія – це громадська організація, громадське об'єднання, то зазвичай його повинна створити громада і обрати собі голову. В Україні спочатку появляється голова Партії, який собі створює партію і назначає керівні органи. Тобто, виникає питання: чи можна її назвати громадською організацією. У залежності від політичних змін змінюються і назви партій. Тобто, партій багато, а громадських об'єднань, на жаль, мало. Це підтверджується тим, що члени тієї чи іншої партії не мають своїх конкретних цілей, мети, ідей, які б втілювали їхні програми в життя суспільства. В таких партій є лише одна мета – допомогти керівнику партії зайняти достойне місце при владі.

Громадська думка залишається потужною силою сучасного суспільства. Але будь-яка організація, якщо вона сподівається підтримувати плідні зв'язки з різноманітними групами «своїї» внутрішньої громадськості, повинна мати справу не з удаваною, а з реальною і точно визначеною громадською думкою. Кожна така громадська організація намагається, як правило, змінити думку людей щодо проблеми, товару, організації чи окремої особи; кристалізувати думку, яка ще остаточно не склалася, або посилити існуючу громадську думку чи переконати людей в чомусь. Отже, громадська думка повинна зароджуватися, розвиватися, аналізуватися і досягати свого реального втілення всередині громади, бо громадська думка – це сукупність думок індивідів щодо спільної проблеми, яка зачіпає інтереси якоїсь групи людей. Інакше кажучи, громадська думка репрезентує собою своєрідний консенсус. Сам цей консенсус бере початок від збіжних установок людей щодо цієї проблеми.

Підсумовуючи висловлене вище, можна стверджувати, що громадська думка зароджується і існує лише тоді, коли створилися громади. Сьогодні саме ми можемо спостерігати перші кроки зроблені в напрямку до громад, до надання їм можливості вільно вирішувати свої проблеми, створювати напрямки розвитку їхнього об'єднання, в результаті чого члени громадських об'єднань бачать результати їхньої діяльності.

Список використаної літератури

1. Короткий Оксфордський політичний словник : пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – Київ : Основи, 2006. – 789 с. ; *Korotkyi Oksfordskyi politychnyi slovnyk : per. z anhl. / za red. I. Maklina, A. Makmilana. – Kyiv : Osnovy, 2006. – 789 s.*
2. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад.: В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.; під заг. ред. В. І. Воловича. – Київ : Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с. ; *Sotsiologhiia: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk / uklad. : V. I. Volovych, V. I. Tarasenko, M. V. Zakharchenko ta in.; pid zah. red. V. I. Volovycha. – Kyiv : Ukr. Tsentru dukhovn. kultury, 1998. – 736 s..*

3. Гегель Г. В. Ф. Философия права : пер. с нем. / Г. В. Ф. Гегель; ред. и сост. Д. А. Керимов, Н. С. Нерсисянц. – Москва : Мысль, 1990. – 524 с. ; Gegel G. V. F. Filosofiya prava : per. s nem. / G. V. F. Gegel; red. i sost. D. A. Kerimov, N. S. Nersesyants. – Moskva : Mysl, 1990. – 524 s.

4. Грушин Б. А. Мнение о мире и мир мнений / Б. А. Грушин. – Москва : Политиздат, 1967. – 400 с. ; Grushin B. A. Mnenie o mire i mir mneniy / B. A. Grushin. – Moskva. : Politizdat, 1967. – 400 s.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018

B. Sliushchinskiy

FORMATION AND CHANGES OF PUBLIC OPINION AS THE SOCIOCULTURAL PHENOMENON: FROM G. GEGEL TO CONTEMPORANEITY

The article considers problems of formation of communities, and also possibilities of creation of public opinion. The author gives the definition of the concepts "society" and "public opinion", considering the views of scientists of different epochs, beginning from G. Gegel and to contemporaneity. In modern society it is often accepted to lean onto the "public opinion".

The problem of public opinion is not the problem of the present time. It existed long, long ago. This problem was investigated by the scientists of different countries in Europe and the USA. It remains urgent today as well.

The topicality of this article is caused by the fact that among the scientists there are two opposite opinions: the first-public opinion exists; the second – public opinion can not be. Indeed, this is a problem that has always existed and continues to exist in society. A man receives a lot of different points of view during his development and existence: the first – from parents and relatives; later – from educators, teachers, and then – from the environment. In addition, everything is perceived by a person in comparison. We always compare ourselves to others and try to explain to ourselves why something happens this way and not the other way.

The aim of this article is an excursion into the history of the origin and formation of public opinion from the past, namely from Hegel to the present. To achieve this goal the following tasks were solved:

- to define the concept of "society" and explain the factors that influence its emergence;*
- to define the concept of "public opinion" and explain under what conditions it can be considered that it exists and is implemented;*
- to analyze the views of different scientists onto the formation, existence of public opinion and its constant changes;*
- to analyze the state of public opinion in modern Ukraine.*

Analyzing the state of public opinion in modern Ukraine, an author comes to the conclusion that public opinion is born and exists only when communities have been created. Today, we can observe the first steps taken towards communities, before giving them the opportunity to freely solve their problems, to create directions for the development of their associations, as a result of which members of public associations see the results of their activities.

Key words: *society, public opinion, electorate measuring, general idea of the society, evolution, urbanization.*